

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐԸ

Ա. Ռ. ՄԿՐՏՉԱՆԻՆ «ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՆ ՄԱՏՈՒՅԱԾ
ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ» 1-ԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ
ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Հանրապետության տոնի առթիվ գիտության և կրթության բնագավառում ներդրած նշանակալի ավանդի համար Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինստիտուտի հիմնադիր և գիտական ղեկավար, Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս Ալալիկ Ռաֆայելի ՄԿՐՏՉԱՆԻՆ պարգևատրել «Հայրենիքին մատուցած ծառայությունների համար» 1-ին աստիճանի շքանշանով:

Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ
Ս. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

2017 թ. մայիսի 17
Երևան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐԸ

Է. Մ. ՂԱԶԱՐՅԱՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՍՏԱԿՎԱԾՈՐ ԳՈՐԾՉԻ ՊԱՏՎԱԾՈՐ ԿՈՇՈՒՄ
ՇՆՈՐՀԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Հանրապետության տոնի առթիվ գիտության և կրթության բնագավառում ունեցած նշանակալի վաստակի համար Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի մաթեմատիկայի և բարձր տեխնոլոգիաների ինստիտուտի տնօրեն, Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս Էդուարդ Մուշեղի ՂԱԶԱՐՅԱՆԻ շնորհել Հայաստանի Հանրապետության գիտության վաստակավոր գործչի պատվավոր կոչում:

Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ
Ս. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

2017 թ. մայիսի 17
Երևան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐԸ

Հ. Մ. ԱՅՎԱԶՅԱՆԻՆ ԵՐԱՆՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԵԴԱՆՈՎ ՊԱՐԳԵՎԱՏՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Հանրապետության տոնի առթիվ երկարամյա բարեխիղճ և արդյունավետ աշխատանքի համար Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի «Հայկական հանրագիտարան. հրատարակչություն» ՊՈԱԿ-ի գլխավոր խմբագիր-տնօրեն Հովհաննես Մնացականի ԱՅՎԱԶՅԱՆԻՆ պարգևատրել Երախտագիտության մեդալով:

Հայաստանի Հանրապետության Նախագահ
Ս. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

2017 թ. մայիսի 17
Երևան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՀՐԱՄԱՆԱԳՐՈՎ

Տեխնիկական գիտությունների ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների բնագավառում ՀՀ նախագահի 2016 թվականի մրցանակ է շնորհվել ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, դոկտոր, պրոֆեսոր Գևորգ Երվանդի ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆԻՆ և ՀՀ ԳԱԱ մեխանիկայի ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող Մարինա Ալեքսանդրի ՄԻԿԻՆՅԱՆԻՆ «Մագնիսառաձգական փոխադրությունների էֆեկտները հաղորդիչ լարերում և թաղանթներում» (անգլերեն) մենագրության համար:

Ռուսաստանի Դաշնության նախագահ Վլադիմիր Պուտինի հրամանագրով Ս. Պետերբուրգի պետական երմիտաժի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Սիխայիլ Պիոտրովսկուն շնորհվել է ՌԴ պետական մրցանակ՝ համաշխարհային և հայրենական մշակույթի պահպանման և զարգացման գործում ունեցած ակնառու վաստակի համար:

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի Նախագահ, ակադեմիկոս

Ռադիկ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆԻՆ

Մոսկվայում հանձնվեց Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիայի արտասահմանյան անդամի դիպլոմը

Մայիսի 16-ին ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանին Մոսկվայում հանձնվեց Ռուսաստանի Դաշնության գիտությունների ակադեմիայի արտասահմանյան անդամի դիպլոմը: Դիպլոմը հանձնեց ՌԳԱ նախագահի պաշտոնակատար Վալերի Կոզլովը Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի նախագահության նիստի ընթացքում:

«Ռադիկ Մարտիրոսյանի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակն ընդգրկում է գիտության լայն սպեկտր՝ քվանտային ռադիոֆիզիկա, գերհաղորդականության կիրառական պրոբլեմներ, տիեզերական հետազոտություններ, ռադիոաստղագիտություն...», - նիստի մասնակիցներին այսպես ներկայացրեց ՌԳԱ նախագահության գլխավոր գիտքարտուղար Միխայիլ Պալցև:

Ռադիկ Մարտիրոսյանը շնորհակալություն հայտնեց ՌԳԱ նախագահությանը ընտրության համար և ասաց. «Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիան առաջադեմ գիտական կենտրոն է՝ 300-ամյա պատմությամբ, որը մեծ ներդրում է ունեցել համաշխարհային գիտության զարգացման գործում: Եվ դրա համար այս ակադեմիայի անդամ դառնալը յուրաքանչյուրի երազանքն է, ով զբաղվում է գիտությամբ: Բացի խոշոր գիտական հետազոտություններից, Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիան իրականացրել է մաս կարևորագույն հումանիտար գործունեություն. աջակցել է միութենական հանրապետություններին. կազմակերպել է գիտական հետազոտություններ և պատրաստել կադրեր: Եթե խոսենք Հայաստանի մասին, ապա 1935 թվականին ԽՍՀՄ-ի գիտությունների ակադեմիան ստեղծեց մասնաճյուղ Հայաստանում, որի հիմքի վրա 1943 թվականին ստեղծվեց Հայաստանի գիտությունների ակադեմիան»:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահը նշեց, որ 2018 թվականին ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան նշելու է հիմնադրման 75-ամյակը: Երևանում տեղի կունենա ԱՊՀ երկրների գիտնականների ֆորում, որը կզուգակցվի հորելյանական միջոցառումներով:

Ըստ Ռադիկ Մարտիրոսյանի՝ ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո գիտության և գիտաշխատողի վարկն ընկել է, և ներկայումս առաջարկվում են այնպիսի բարեփոխումներ, որոնցից դրական արդյունքներ դժվար է սպասել:

«Մենք շատ հետաքրքրված ենք շարունակելու համագործակցության մեր լավ ավանդույթները Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի և այլ երկրների ակադեմիաների հետ, քանի որ մեր ակադեմիաների ամենալավ գիտական արդյունքները կապված են համագործակցության հետ: Ես, որպես Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի անդամ, խոստանում եմ անել ամեն ինչ, որ այդ համագործակցությունը զարգանա», - եզրափակեց ՀՀ ԳԱԱ նախագահը:

Իր հերթին ՌԳԱ նախագահի պաշտոնակատար Վալերի Կոզլովն ասաց. «Մենք ունենք համագործակցության շատ լավ օրինակներ: Եվ համակարգված քայլ առ քայլ առաջ կնդենք գիտության գործը»:

Հիշեցնենք, որ ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը ՌԳԱ արտասահմանյան անդամ է ընտրվել 2016թ. հոկտեմբերին:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Ակադեմիական նոր հրապարակություններ

- Հայոց պատմություն, հատոր IV, գիրք առաջին:
- Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. XXX:
- Հ. Հմայակյան - Գրիգոր Ղափանցյանը և խեթագիտությունը:
- Հ. Ասցատրյան, Վ. Սահակյան, Յու. Շուբուրյան - Գիտական հաշվարկներ և մեծ տվյալներ, մաս I. Ձուգահեռ համակարգեր և ծրագրավորման տեխնոլոգիաներ:
- Ռ. Սարինյան, Վ. Հարությունյան - Հայ տնտեսագիտական մտքի երկու դարը. գիտակենսագրական հանրագիտարան, հ. 1:
- Г. Караѳезян - Армянский мир в «Путешествии в Левант» Турнефора.
- Հեղ. խումբ - Ազգային նորամուծական համակարգ. ներուժի գնահատումը և հայեցակարգային գերակայությունները:
- Հեղ. խումբ - Հայոց նորագույն պետականության քառորդ դարը. գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու:
- Հեղ. խումբ - Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում. գիտական հոդվածների ժողովածու - 2017:
- Լ. Շամբ - Երկրի ժողովածու, հ. IX:
- «Բանբեր հայագիտության», 2017թ. № 1:

(Սկզբը նախորդ համարում)

*40 օր համառ մարտեր են մղվում Եսայի Յաղուբյանի, Պետրոս Դմաթյանի և վերապատվելի Տիգրան Անդրեասյանի գլխավորությամբ: Այդ ընթացքում Քրդլեյայի, Քուզըղզազի, Դանալեքի և Դափլան Դուզախի բարձունքներում չորս լուրջ ճակատամարտ է տեղի ունենում: Ըստ այդմ էլ հյուսվել է ժողովրդական պատմական խրոխտ դյուցազներգությունը:

Վերժինե ՍԿԱԶԼՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող

ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅՈՑ ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԳՈՅԱՄԱՐՏԵՐԸ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ (1915-1923 թթ.)

ԸՍՏ ԱԿԱՆԱՏԵՍ-ՎԵՐԱԴՐՈՂՆԵՐԻ ՎԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

«...Լեռնի ենք մենք՝ բոլորս
ալ քաջ»

Մենք չենք խոնարհվի թշնամու առաջ,
Առյուծի նման կկռվենք քաջ-քաջ»

Ցիր ու ցան կանենք բանակը տաճկաց...»:

Սեպտեմբերի 5-ին Միջերկրական ծովի խորքով անցնող ֆրանսիական «Կիչեն» ռազմանավը նկատում և դանդաղեցնում է ընթացքը: Յոթ օր հետո ֆրանսիական «ժամնա դ'Արկ» շոգենավը անգլիական ռազմանավերի ուղեկցությամբ մոտենում է Մուսա լեռան և ավելի քան 4.200 մուսալեռցիների փոխադրում է Պորտ Սայիդ, որտեղ նրանք Պողոս Նուբարի հիմնադրած ՀԲԸՄ-ի աջակցությամբ պատսպարվում են վրանաքաղաքում:

ՊԵՏՐՈՍ ՏԵՐԱԿԵՐԵՆՆԻ
1915ի հերոսամարտի զինվորամասի

ԵՍԱՅԻ ԵԱԳՈՒՊԵԱՆԻ ԽՈՒՄԲԸ
(իմիջ, տասնյոթ ձեռքի, առջևը ընկողման)

Հոկտեմբեր ամսին կազմակերպվում է Ուրֆայի հեռուսական ինքնապաշտպանությունը՝ Մկրտիչ Յոթնեղբայրյանի և Հարություն Ռաստիլեյանի գլխավորությամբ: Ուրքի է կանգնում Ուրֆայի ողջ հայությունը: Մասնակցում են ծեր, տղա ու աղջիկ, բոլորը մեկ մարդու նման ինքնամոռաց կռվում են 25 օր ու գիշեր անդադար: Հայոց թաղամասերը բաժանվում են վեց մարտական շրջանների, որտեղ տեղաբաշխված էին 800 մարտիկներ: Իրենց բացառիկ քաջությամբ աչքի են ընկել նաև հայ կանայք, այդ թվում՝ հերոսուհի համում Քեթեմյանը: Ուրֆացիները երդվում են. «Մենք պատրաստ ենք մեռնելու զենքը ձեռքներին»:

Դեռևս Առաջին համաշխարհային պատերազմի օրերին՝ 1916 թ., դաշնակից տերությունների՝ Անգլիայի և Ֆրանսիայի ներքին պայմանավորվածությամբ (Սայքս-Պիկո) թուրքիայի պարտության դեպքում 2.600.000 հեկտար մշակովի, բերքառատ հողեր ունեցող Կիլիկիան անցնելու էր Ֆրանսիայի հսկողությանը: Անգլիայի և Ֆրանսիայի իշխանությունները Փարիզի Ազգային պատվիրակության հետ նախապես համաձայնվել էին, որ եթե հայ կամավորները կռվեն գերմանա-թուրքական զորքերի դեմ, հաղթանակից հետո հայերին կտրվեն քաղաքական լայն հնարավորություններ, և Հայկական Կիլիկիան կդառնա ինքնավար:

Ուստի, թուրքական բանակից, աքսորի ճամփաներից

ու տարբեր վայրերից, նույնիսկ հեռավոր Ամերիկայից ժամանած հայ երիտասարդները, իրենց միլիոնավոր անմեղ նահատակ հարազատների վրեժով լցված, արհամարհելով մահը, պարտության են մատնում թուրք-գերմանական զորքերին՝ նվաճելով Արարայի փայլուն հաղթանակը Նաբլուսի Պաղեստինի մոտ: Հայ քաջարի լեգեոնականներն արժանանում են ֆրանսիական և բրիտանական հրամանատարության դրվատանքին: Գեներալ

րալ Ալենքին 1918 թ. հոկտեմբերի 12-ին Փարիզի Ազգային պատվիրակության նախագահ Պողոս Նուբարին հղած հեռագրում գրել է. «Ես հպարտ եմ իմ հրամանատարութեան տակ հայկական զորամաս ունենալուս համար: Նրանք կռուցան փայլուն կերպով, եւ մեծ բաժին մը ունեցան յաղթանակի մէջ»:

Զճանաչելով Սևրի պայմանագիրը՝ 1920 թ. հունվարից քեմալաթուրքական զորքերը գրոհում են Կիլիկիայի հայկական բնակավայրերը: 22 օր տևող կատաղի մարտերում Մարաշի հայերը կոտորվում են, իսկ քաղաքը՝ մոխրացվում: Մարաշի ականատես-վկա Վերգինե Մայիկյանը (ծնվ. 1898 թ.) պատմել է. «...Մեր խաղաղ կյանքը տևեց 1918-1920 թիվը, քանի դեռ ֆրանսիական իշխանությունը Կիլիկիայումն էր: Ֆրանսիական ու հայկական թերթերը միշտ գրում էին, որ Ֆրանսիան հավիտյան Կիլիկիայում կմնա: ...Օր մըն ալ ելանք, որ ֆրանսիացիները իրենց ձիերուն սմբակներուն տակը քեչե (թաղիք - թուրք.) կապեր են և սուս ու փուս հեռացեր են Մարաշեն» կոտորածի վտանգի մատնելով Կիլիկիա հայությունը:

1920 թ. ապրիլի 1-ին քեմալականները պաշարում են Այնթապը: Ականատես-վերապորո Սանդուխտ Հեքիմյանը (ծնվ. 1908 թ., Այնթապ) վկայել է. «1920 թ. Ալի Քըլըջն ահռելի զորքով հարձակվեց Այնթապի վրա: Այնթապի ինքնապաշտպանության ղեկավարն էր Աղուր Լևոնյանը: Ան այնթապցիներու կերակուրի պղինձներն անգամ հալեցնել տվավ, որ բռնբռներ շինեն: Ան իր կամավորներով հարձակվեցավ թշնմու վրա և դուրս եկավ պաշարումեն: Ալի Քըլըջի 24.000-ի հասնող զորքը մեկ գիշերվա մեջ սարսափա-հար ետ փախավ»:

Այդ ընթացքում Կիլիկիայի գրավման ընդհանուր հրամանատար Գոզան օղլու Դոդան քեյն իր բազմահազարանոց զորքով պաշարում է Հաճըն քաղաքը, որի 35.000 հայ բնակիչներից Մեծ եղեռնից փրկվել էին միայն 6.000-ը: Սակայն հաճընցիները լի էին վճռականությամբ: Նրանք իրենց կառավարիչ փաստաբան Կարապետ Չալյանի ղեկավարությամբ կազմում են Հաճընի ինքնապաշտպանության բարձրագույն խորհուրդը: Պաշտպանության հրամանատար են ընտրում զորավար Անդրանիկի գինակից սպա Սարգիս Գեպեճյանին: Կազմակերպում են 4 վաշտ, 60 հեծյալից բաղկացած էսկադրոն: Հաճընն ու իր շրջակայքը բաժանում են պաշտպանական 4 շրջանների, փորում են խրամատներ, մարտական տրամադրությունը համակում է բոլորին: Թշնամին նորանոր թնդանոթներով ու անհամար կանոնավոր զորքով համալրում է իր ուժերը: Ութամյա երկարատև ու համառ դիմադրությունից հետո թուրքերին հաջողվում է հրետանու խաչաձև կրակոցների հեղեղով ավերել ու հրկիզել նաև Հաճընի քաղաքն տները: Հարյուրավոր քաջարի մարտիկներ ընկնում են դիրքերում, հազարավոր հաճընցիներ անխնա կոտորվում են: Միայն 380 հոգու հաջողվում է կռվելով ճեղքել թշնամու պաշարման շղթան և դուրս գալ ահավոր հրդեհի շրջափակումից:

«Երեք հարյուր հայ քաջերով,
Բոլոր գինված մոսիներով,
Դողան քեյն մենք ջարդ տալով,
Հաճըն ինկավ՝ «Վրեժ» գոռալով»:

«Վրեժ» գոռալով ընկնում են նաև ընդհատումներով 314 օր հերոսաբար դիմադրած Այնթապը, հինավուրց քաղաքամայր Սիսը, պատմական անցյալ ունեցող Տարսուզը, առևտրի կենտրոն Ադանան և հայերով բնակեցված

Կիլիկիայի այլևայլ բնակավայրեր: Անգլիայի հրահանգով ֆրանսիական կառավարությունը, դրժելով իր դաշնակցային պարտավորությունները հայերի նկատմամբ, 1921 թ. հոկտեմբերի 20-ին Անկարայում կնքված պայմանագրով. Կիլիկիան հանձնում է թուրքերին՝ կոտորածի վտանգի մատնելով տեղի հայությանը:

Այդ ժամանակ է, որ Հայոց ցեղասպանության միլիոնավոր զոհերի վրեժը լուծեց ազգային հերոս Սողոմոն Թեհլիրյանը՝ Բեռլինում սպանելով փախուստի մեջ գտնվող մեծ ոճրագործ Թալեաթ փաշային: Թեպետ գերմանացի դատավորները ընթերցումով մոտեցան և արդարացի հայ վրիժառուին, սակայն դրանով չբարելավվեց արևմտահայության վիճակը:

1921 թ. Կիլիկիայի հայության պարպումից հետո հերթը հասել էր Անատոլիայի հայերին:

1922 թ. քեմալականները հոր ճարակ են դարձնում նաև Ջմյուռնիայի հայկական և հունական թաղամասերը՝ քրիստոնյաներին քշելով ծովափ: Այդ սահմնեցուցիչ իրադարձությունը ժողովրդի հիշողության մեջ մնացել է որպես «Իզմիրի աղետ», քանի որ Քեմալ Աթաթուրքը հայտարարել էր. «Թուրքիան թուրքինն է»:

Աֆիոնգարահիսարցի վերապորո Արփինե Բաթթիկյանը (ծնվ. 1903 թ.) վկայել է. «...Մեյ մըն ալ սկսավ միլիկական (ազգայնական - թուրք.) շարժումը: Իզմիրը կրակի տվին: Առաջին կրակը Հայնոցը տվին: Ս. Ստեփանոս եկեղեցին այրեցին: Քանի որ բոլոր հայերը այդ եկեղեցին մտած էին, որ պաշտպանվեն: Վերջը հայերս փախանք, գնացինք ծովագերք: Ծովին վրա լի՛քը նավակներ էին, բայց թուրքերը նախօրոք բոլոր նավակները ծակել էին, որ ջուրը լցվի ու հայերը չկրկնա-անցնային: Խեղճ հայերը նավակ էին նստում, քիչ մը կռուղար նավակը, վերջը՝ լը Կ-լը Կ, ջուրը կեցվեր մեջը, բոլորը ծովի մեջ շուռ կուգային: Ծովի վրա լի՛քը ուռած մարմիններ էին...»:

Ավելին, 1923 թ. Լոզանի պայմանագրով դաշնակից տերությունները ճանաչեցին Մուստաֆա Քեմալի Անկարայի կառավարությունը և նրա իրավունքը Արևելյան Թրակիայի, Իզմիրի, Կիլիկիայի նկատմամբ, ինչպես նաև այն բոլոր տարածքների նկատմամբ, որոնք Սևրի հաշտության պայմանագրով պիտի անցնեին Հայաստանին: Բացի այդ, նրանք ճանաչեցին Թուրքիայի նոր սահմանները, որոնք ընդգրկում էին նաև Արևելյան Հայաստանի նախկին շրջանները՝ Կարսը, Արդահանը, Սուրմալուն (Իզդիր): Դա Թուրքիայի հաղթանակն էր, իսկ Պատմական Հայաստանի մի փոքրիկ մասը՝ 1/10-ը, շարունակեց գոյություն ունենալ որպես Հայաստանի Առաջին հանրապետություն (1918-1920 թթ.), խորհրդային Հայաստանի Հանրապետություն (1920-1991 թթ.), ապա 1991 թվականից՝ որպես անկախ Հայաստանի Հանրապետություն, սակայն հայ ժողովրդի մեծագույն մասը մնաց ցրված աշխարհի տարբեր երկրներում: Եվ ստեղծվեց Հայ սփյուռքը որպես պատմական իրողություն:

Այսպիսով, թեպետ երիտթուրք կառավարությունը Հայոց ցեղասպանության ընթացքում (1915-1923 թթ.) դաժանորեն ճնշում էր կայսրության տարբեր վայրերում ծայր առած արևմտահայերի դիմադրողական-ինքնապաշտպանական գոյամարտերը, սակայն իրենց մարդկային ապրելու տարրական իրավունքի և ազգի ֆիզիկական գոյության համար մարտնչող անձնուրաց հայ հերոսները փայլուն հետք թողեցին հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական պայքարի պատմության մեջ, որոնց մասին վկայել են նաև ականատես-վերապորոները:

Ի մի բերելով Հայոց ցեղասպանության ընթացքում արևմտահայոց դիմադրողական, ինքնապաշտպանական երկու տասնյակից ավելի գոյամարտերը՝ կարելի է հանգել մի շարք կարևոր եզրակացությունների, որոնք բացառում են հայ ժողովրդի «ոչխարի պես» զոհվելը, ինչպես թվում է ոճանց:

■ Առաջին աշխարհամարտի հենց սկզբից (1914 թ.) երիտթուրք կառավարությունը հավաքել էր հայերի զենքերը, ընդհուպ մինչև խոհանոցի դանակները: Հետևաբար՝ հայերը զինաթափված էին և գոյամարտերի ընթացքում գերմանական զենքերով զինված թուրքական բանակների դեմ կռվում էին ինքնաշեն զենքերով:

■ Կառավարությունը թուրքական բանակ էր զորակոչել 17-45 տարեկան հայ երիտասարդներին, որոնց, ըստ Էնվեր փաշայի գաղտնի հրահանգի, աչքից հեռու վայրերում դաժանորեն ոչնչացրել էին: Ուստի գոյամարտող տարրը նվազ էր:

■ Կառավարությունը հավաքագրել և անապատներում ոչնչացրել էր հայ մտավորականներին: ➤3

ՆՇԱՆԱԿՈՐ ՀԱՅԵՐ

Ծնվել է 1953 թ. Ֆիլադելֆիայում (ԱՄՆ), տրասպիզոն-ցու ընտանիքում: Հայրը՝ Ֆիլիպ Բաղյանը, երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ օդաչու էր:

Զ. Բաղյանը 1974 թ. ավարտում է բժշկական քոլեջը, ապա հաճախում է տեղի աերոսպուսի և դառնում բարձրագույն պիլոտաժի վարպետ:

Նրան հրավիրում են ՆԱՍԱ, որտեղ 1989 թ. մարտի 13-ին կատարում է իր առաջին թռիչքը տիեզերք՝ «Կոլումբիա» ծրագրով: 1991 թ. նա կատարում է երկրորդ թռիչքը տիեզերք՝ նույն ծրագրով:

Դոկտոր Ջեյմս Բաղյանին՝ միակ հայ տիեզերագնացին, բժիշկ-օդագնացին և Առնոլդ Նիկոլոսյանին հանդիպեցրեց «Շատլ»-ա-«Կոլումբիա» տիեզերական թռիչքը 1991 թ. հունիսին:

Բաղյանի համար այս երկրորդ թռիչքը, ինչպես նաև առաջինը, սկսվեց կայծակնային արագությամբ: Հրթիռակրի բարձրացումը անշարժ վիճակից մինչև մեկնարկային անհրաժեշտ արագության հավաքումը՝ 5 մղոն (9 կմ) վայրկյանում, տևեց ընդամենը 8,5 րոպե: Հետագայում ժամում 17,5 հազ. մղոն արագությամբ տիեզերանավը դուրս եկավ ուղեծիր՝ հասնելով 160 կմ բարձրության, ամենակազմին տվեց լրացուցիչ ծանուցում՝ երկրի վրա իրենց սեփական մարմնի քաշի եռակիին հավասար:

«... Այս բոլորը հիշեցնում է սահքը ատրակցիոնում...

ԶԵՅՄՍ ԲԱՂՅԱՆ

ՀԱՅԱԶԳԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏԻԵՋԵՐԱԳՆԱՅԸ

Գլխավորը՝ հասնել ուղեծրին, իսկ հետո արդեն զգում ես քեզ ջրազրկված լճում, որտեղ կարծես «լողում ես» սեփական մարմնի ջերմաստիճանում: Միակ սփոփանքը, որ լուսանցույցում տեսնում ես, «Երկրի զարմանահրաշ տեսարանն է», - խոստովանում է տիեզերագնացը առաջին թռիչքից հետո: Բայց երկրորդ թռիչքի ընթացքում նա կարողացավ ավելի մոտ տարածությունից դիտել Երկիրը: Նա ստիպված էր դուրս գալ բաց տիեզերք և նորոգել բեռնախցիկ ղեկերը, որոնք խանգարում էին ծրագրված փորձերի և դիտարկումների անցկացմանը:

Զ. Բաղյանի առաջին թռիչքը տիեզերք (13 մարտի, 1989 թ.) պատահականություն չէր: Նա դրան նախապատրաստվում էր 1980 թվականից Հյուստոնի տիեզերագնացների պատրաստման կենտրոնում և սպասում իր «աստղային ժամին» ամբողջ ինը տարի:

Ջեյմս Ֆիլիպ Բաղյանը ծնվել է 1953 թ. Ֆիլադելֆիայում, տրասպիզոնցու ընտանիքում: Իր՝ տիեզերագնացի խոսքերով նրա պապը՝ Պետրոսը, դարասկզբին Տրասպիզոն է եկել Արցախից: Հայրը՝ Ֆիլիպ Բաղյանը, հայտնի էր իր բարեհաջող մարտական թռիչքներով Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ: Խիզախ օդաչուն պարգևատրվել է ԱՄՆ-ի «Արծաթե խաչ» շքանշանով:

Ապագա օդագնացը միջնակարգ դպրոցն ավարտել է 1970 թ., ապա ընդունվել է հարազատ քաղաքի բժշկական քոլեջը՝ միաժամանակ հաճախելով տեղական աերոսպուսի: Ջեյմսի հայրը նրա առաջին ուսուցիչն ու հրահանգիչն էր: Ավարտելուց հետո Ջեյմս Բաղյանին՝ որպես բարձրագույն պիլոտաժի վարպետի, առաջարկեցին մնալ դպրոցում, բայց նա մերժեց այդ առաջարկությունը:

Մասնակցելով ավիամրցումներին՝ նա սովորաբար գրավում էր առաջին տեղերը և ստանում մրցանակներ: Հեղինակ է ինժեներային գյուտերի: Այդ նկատեցին ՆԱՍԱ-ի մասնագետները և Ջեյմս Բաղյանին հրավիրեցին Տիեզերագնացների պատրաստման կենտրոն:

Նախատեսվում էր թռիչքի ժամանակ մի շարք բժշկականաբանական փորձերի անցկացում: Օրինակ, տիեզերանավից արձակվեց կապի «Դելտա Ռելեյ» արբանյակը՝ 2,5 տոննա քաշով, դեպի Արևը կողմնորոշված 185 մետրանոց ձայնորսիչով: Ամենահետաքրքիր էքսպերի-

մենտները հանձնարարվել էին Ջեյմս Բաղյանին: Երկու բաժիններով (խցերով) բեռնարկղում գտնվում էին 4 առնետ և հավի 32 բեղմնավորված ձու: Վնասվել էին առնետների թաթիկները, դրանցից մեկն ուներ մույնիսկ ոսկրի կոտրվածք: Գիտական փորձերի ելույթումը անկշռելիության պայմաններում ձվերի էմբրիոնների զարգացման պրոցեսին հետևելն էր: Առաջին թռիչքը տևեց 4 օր 23 ժամ 38 րոպե: Հայաստանի վրայով թռչելիս, ինչպես սեսլ է նա, հայերեն արտասանել է «ողջույն» և «խաղաղություն» բառերը:

Այնպես համընկավ, որ «Կոլումբիա» ծրագրով մոր թռիչքի նախապատրաստմանը, բացի երկու հայերից, մասնակցում էր նաև հայուհի Ջոան Յագեջյան-Պողոսյանը՝ «Նործրոպ» ֆիրմայի՝ համակարգերի գծով ավագ ինժեները (Լոս Անջելեսից):

Ի՞նչ էին սպասում ԱՄՆ-ում «Կոլումբիայի» այդ թռիչքից: Այն նվիրված էր տիեզերանավի վրա անձնակազմի անդամների կենսապահովման խնդիրների՝ առանց տիեզերական ձողության, ինչպես նաև տիեզերքից Երկիր վերադառնալուց հետո մարդկային օրգանիզմի ֆունկցիաների հարմարեցման և վերականգնման հարցերի ուսումնասիրմանը: Դոկտոր Նիկոլոսյանին՝ ՆԱՍԱ-ի կենսապահովման գիտությունների բաժնի ղեկավարին, անհրաժեշտ էր անցկացնել այդ հետազոտություններն ըստ տիեզերքից ստացված տվյալների: Նրա դերն այդ առաքելության մեջ երկակի էր՝ պահպանել աստղաճառարների առողջությունը թռիչքի ժամանակ և հարստացնել իրենցարար գիտական իմացությունները տիեզերքի մասին ամբողջությամբ: «...Մենք դիտարկում ենք տիեզերական ձողության դերը կենսական գործընթացներում՝ որպես կյանքի կարգավորիչ: Մենք ցանկանում ենք բացահայտել՝ ինչպես է մարմինը յուրացնում այն, - խորհում էր Նիկոլոսյանը: Կա՞ արդյոք կյանք էլի ինչ-որ տեղ տիեզերքում: Գիտությունը, որ մեր օրերում կոչվում է էկզոկենսաբանություն, դիտարկում է պոտենցիալ կյանքի ծագումը, էվոլյուցիան և տարածումը Երկրի սահմաններից դուրս՝ փորձելով հասկանալ, թե ինչպես կարող են կենսաբանական համակարգեր տեղափոխվել տիեզերքը շրջապատող միջավայրի ֆիզիկական և քիմիական կոնդիցիաները:

Մարսը և Երկիրը առաջին երկու միլիարդ տարիներին ունեին շատ մեծ պատմություն: Երկրի վրա առաջացավ կյանք, իսկ Մարսի վրա՝ ոչ: Առաջացավ արդյոք կյանք Մարսի կամ այլ մոլորակների վրա: Այդ հետաքրքրում էր շատ-շատերին: Միայնակ ենք արդյոք մենք տիեզերքում հարցը հետաքրքրում է մարդկությանը: Պատահա՞տ է արդյոք մարդկային ցեղը ուսումնասիրել տիեզերքը մշտապես: Եթե այդ հմարավոր դառնա, ապա վրա կհասնի Երկրից այլ աշխարհներ մավարկելու՝ ապագա պիլիգրիմների ժամանակը: Մենք հասանք Լուսնին, և այդ հրաշալի էր, բայց ամենը, ինչ մենք անում ենք այժմ, սխառնատիկ մոտեցում է XXI դարին՝ մոր հմարավորություններով, որոնք թույլ են տալիս մեզ անել անընդմեջ տեղափոխություններ քիսոփերայի սահմաններից դուրս, որ գոյություն ունի Երկրի վրա, - գտնում է Նիկոլոսյանը: Դեպի ո՞ւր ենք մենք ձգտում մավերի վրա: Ձգտում ենք, որպեսզի մնանք այնտեղ, չվերադառնանք: Այդ առաջին գործնականորեն անհրազործելի է, բայց լիովին հմարավոր է XXI դարում: Կարևոր է բացահայտել՝ հասե՞լ է արդյոք քաղաքակրթությունը այդ բարձրության և ունի՞ արդյոք այդպիսի տեխնոլոգիա գոյություն ունեցող սահմաններն ու արգելքները հաղթահարելու համար»:

Ինքը՝ Նիկոլոսյանը, մի քանի երկրների սահմաններն անցել է ոչ մեկ անգամ: Ծնվել է նա Ուկրաինայում՝ Խարկովում, 1936 թ., 13 տարեկան հասակում, ընտանիքի հետ միասին, արտաքսվել է Իրան՝ որպես այդ երկրի հպատակ: Այստեղ 1953 թ. նա ընդունվել է Թեհրանի համալսարանի բժշկական ֆակուլտետ, սակայն նրան չի հաջողվում ավարտել ուսումը: 1953 թ. ընտանիքը տեղափոխվում է Միացյալ Նահանգներ, նա ընդունվում է Նորթվեստերնի համալսարանի աերոտիեզերական բժշկության ֆակուլտետ: 1965 թ. հրավիրվում է ՆԱՍԱ, իսկ 1972-ին նա, արդեն որպես բժիշկ, «Ապոլլոն-Սոյուզ» ծրագրի իրականացման մասնակիցների թվում էր: Թռիչքի ավարտից հետո Նիկոլոսյանը, Գ. Հոֆլերի և Դ. Ռամելի հետ համատեղ, ուսումնասիրում և 1975-ին հրատարակում է «Մարդու թռչելի ֆունկցիաները մարմնի՝ գլխով ցած դիրքի դեպքում» գիրքը:

Մեկ տարի անց՝ 1976 թ., աերոտիեզերական բժիշկների ամենամյա գիտական հանդիպմանը նա զեկուցում է կարդում նույն թեմայով՝ «Տիեզերագնացի կմախքային մկանների էլեկտրամիոգրաֆիան անկշռելիության պայմանների ազդեցության տարբեր տևողությունների դեպքում»: Իր ելույթում նա շոշափում է տիեզերական երկարատև թռիչքների բժշկականաբանական ապահովման խնդիրները:

Եվ մեկ տարի անց վերոհիշյալ հեղինակների հետ համատեղ «Ավիա և տիեզերական բժշկություն» հանդեսի հատ. 47, N 12-ում հրապարակում է «Թռչելի ֆունկցիայի զննհատումը Աբայլեր» և «Ապոլլոն-Սոյուզ» ծրագրերով թռիչքների ժամանակ՝ հողվածը: Այստեղ խոսվում է, որ «Աբայլեր» ծրագրով իրականացվել է երեք թռիչք՝ աստիճանաբար աճող տևողությամբ՝ 28, 59 և 84 օր: Բերվում են անձնակազմի անդամների թռչելի ֆունկցիաների ամենամյա հետազոտությունների միջին տվյալները 3-4 տարվա ընթացքում, մինչև թռիչքը: Տրվում են անձնակազմի անդամների թռչելի կենսական ծավալի արագացված և վայրկենական ուսումնասիրությունների արդյունքները՝ մինչև թռիչքը, վերադարձի օրը և հաջորդ օրը:

Մինչև 1980 թ. նա շարունակեց իր աշխատանքները այդ երկու տիեզերական թռիչքների արդյունքների ընդհանրացման ուղղությամբ և հրապարակեց (վերոհիշյալ երկու հեղինակների հետ համատեղ) «Ապոլլոն-Սոյուզ»-ից մինչև «Աբայլեր» թռիչքների բժշկականաբանությունը» գիրքը:

Հասկանալի է, որ այդ ծրագրերի ավարտից հետո Նիկոլոսյանին հարցրին. «Իսկ եթե առաջարկեմ թռչե՞լ տիեզերք»: Նա պատասխանեց. «Ես, իհարկե, պարտավոր եմ պատասխանել՝ այո՞»: 1999 թ. հուլիսին Առնոլդ Նիկոլոսյանին գիտության ասպարեզում ունեցած ծառայությունների համար շնորհվեց ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամի տիտղոս:

Սերգեյ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅՈՑ ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԳՈՅԱՄԱՐՏԵՐԸ...

➤ 2 արևմտահայերին զրկելով ոչ միայն ռազմունակ ուժից, այլև ղեկավար մտքից:

■ Հայ ժողովուրդը երբեք նախահարձակ չի եղել, սակայն, երբ իր նկատմամբ անարդարություն և բռնություն է կիրառվել, արժանին հատուցել է:

■ Հայերի գոյամարտերն իրականացվել են միմյանցից անջատ, իրարից կտրված:

■ Հայերը թշնամու նկատմամբ եղել են անողորմ, սակայն անզեն բնակչության՝

կանանց, երեխաների և ծերերի հանդեպ՝ մեծահոգի ու մարդկային, իսկ թուրքերը՝ ընդհակառակը:

■ Հայ ժողովուրդն ունեցել է բազմապիսի կորուստներ (մարդկային, նյութական, մշակութային, տարածքային և այլն): Նրա նպատակն է եղել ապրել խաղաղ ու ստեղծագործ կյանքով իր հազարամյա բնօրրանում, իսկ թուրքերը զավթել են այլոց տարածքներն ու յուրացրել նրանց մշակույթը:

■ Հայ ժողովուրդն իր դիմադրողա-

կան-ինքնապաշտպանական գոյամարտերի ընթացքում մշտապես եղել է մեծակ, անօգնական, հաճախ նաև դավաճանված՝ իր անմնացորդ նվիրվածության դիմաց: Մեծ տերությունները դիտորդի դերում են եղել և ուշացած սոսկ մարդասիրական ու որբախնամ օգնություն են ցուցաբերել:

Այնինչ, երբ հայ ժողովուրդը միասնաբար բռնկեցվել է, Սարդարապատի հերոսական ճակատամարտով վերականգնել է 600 տարվա իր կորցրած պետակա-

նությունը, ապա նաև ազատագրել է բռնազավթված Արցախը, որը մեր ազգային պահանջատիրությունը առաջին հաղթական հանգրվանն է... Ուստի, աղոթքախառն տողեր է հղում առ Աստված.

«Տեր, դուրս պահե միշտ անասան Դյուցազնական Մայր Հայաստան, Տուր հարատև խաղաղություն, Կյանք ու արև, ազատություն, Հայ դրոշով մեր պետական թող միշտ ապրի ազգն հայկական Ամեն»:

ՍԵՐԳԵՅ ՆԵՐՍԵՍԻ ՍԱՐԻՆՅԱՆ

2017 թ. հունիսի 8-ին կյանքից հեռացավ 33 ԳԱԱ ակադեմիկոս, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, գիտության վաստակավոր գործիչ, Պետական մրցանակի դափնեկիր, 33 ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող Սերգեյ Ներսեսի Սարինյանը:

Ծնվել է 1924 թ. նոյեմբերի 17-ին, ԼՂՀ Ասկերանի շրջանի Սեյդիշեն (այժմ՝ Խաչեն) գյուղում: 1941-42 թթ. ուսուցիչ է աշխատել Ծննդավայրի դպրոցում:

1942 թ. զորակոչվել է բանակ, մասնակցել 3այրենական մեծ պատերազմին և վիրավորվելով՝ զորացրվել 1943 թ.: Պարգևատրվել է «3այրենական մեծ պատերազմի երկրորդ աստիճանի» և «Մարտական ծառայությունների համար» մեդալներով:

1944 թ. սեպտեմբերին ընդունվել է ԵՊՀ լեզվագրական ֆակուլտետը: 1949 թ. գերազանցությամբ ավարտելով այն, նույն թվականին ընդունվել է գիտությունների ակադեմիայի ասպիրանտուրան: 1950 թվականից աշխատում է 33 ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում՝ 1960 թվականից մինչև 2016 թ. ինստիտուտի հայ նոր գրականության բաժնի վարիչն էր:

1953 թ. «Ռեալիզմի սկզբնավորումը հայ գրականության մեջ» թեմայով պաշտպանել է թեկնածուական, իսկ 1967 թ.՝ «Հայկական ռոմանտիզմ» թեմայով դոկտորական ատենախոսություն: 1970 թ. ստացել է պրոֆեսորի գիտական կոչում:

1990 թ. ընտրվել է 33 ԳԱԱ թղթակից-անդամ, իսկ 1996 թ.՝ իսկական անդամ:

Ս. Սարինյանի մուտքը գիտության աշխարհ 1950-ական թթ. սկզբնավորվեց հայկական ռեալիզմին և Բաֆթուն նվիրված ուսումնասիրություններով, որոնք վերաբերում էին 19-րդ դարի հայ գրականության երկու գլխավոր ուղղություններին: Հաջորդող տասնամյակներին նա ընդլայնեց և ավելի խորացրեց իր ուսումնասիրությունների շրջանակը՝ ընդգրկելով 18-20-րդ դարերի հայ գրականության պատմության և տեսության հարցերը:

Նա հավասարապես զբաղվել և հիմնարար աշխատանքներ է գրել նոր և նորագույն շրջանի հայ գրականության, գրական տարբեր ուղղությունների և բոլոր փուլերի մասին:

«Հայկական ռոմանտիզմ» (1966 թ.) ուսումնասիրությունում ներկայացված են գրական այս ուղղության տիպաբանությանը բնորոշ առանձնահատկությունները, ձևավորման սկզբնական շրջանում աստիճանական սահմանազատումը հայկական կլասիցիզմից, ապա զարգացման վերջին փուլում՝ 1880-ական թվականներից, միախառնումը ռեալիզմին:

Ս. Սարինյանը հայկական ռոմանտիզմի պատմությունը ներկայացրել է իր պատմական զարգացման ընթացքի մեջ և աշխարհագրական ամբողջական ընդգրկումությամբ:

Հաջորդող շրջանի ուսումնասիրություններում Սարինյանը հայկական ռոմանտիզմի պատմությունը բաժանում է երեք փուլի՝ դասական ռոմանտիզմ՝ 1830-1880-ական թթ., ու ռոմանտիզմ՝ 1880-90-ական թթ. և վերջապես նեոռոմանտիզմ՝ 1900-ական թթ.: Ուշ ռոմանտիզմի գրական առանձնահատկությունների բնութագրում է գրված «Սուրաջան. տիպաբանություն, էթիկան, պատմության փիլիսոփայությամբ»

յունը» ուսումնասիրությունը, որը հրատարակվել է երկիցս՝ 1976 և 2004 թթ.:

Ս. Սարինյանը տասնամյակներ շարունակ եղել է ոչ միայն գրականության պատմաբան ու տեսաբան, այլև ժամանակի գրական ընթացքի բնագիտական ներկայացնելով «Քննադատությունը և գեղարվեստական զարգացումը» (Երևան, 1973 թ.), ապա «Սերունդներ և ավանդներ» (Երևան, 1984 թ.) գրքերում, ինչպես նաև գիտական ու գրական մամուլում լույս տեսած տասնյակ հրապարակումներում ու հոդվածներում: 1950-ական թվականներից նա արձագանքել է հայ արդի գրականության տարբեր հեղինակների գրական մուտքին և նոր արժեքավոր ստեղծագործությունների ի հայտ գալուն:

Գրական ընթացքի լուսաբանումը լավագույնս արտահայտվել է նրա «Հայոց գրականության երկու դարը» խորագիրը կրող հիմնարար աշխատության վեց հատորներում:

«Լևոն Շանթ» (1991 թ.) մենագրությունում նորովի է քննվում Շանթի գրական ժառանգությունը:

Իր ուսումնասիրություններում Սարինյան գրականագետը հայ դասականներին ու նրանց ստեղծագործությունները ներկայացնում է պատմական մոտեցմամբ, ժամանակի սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների, հասարակական մտքի, գեղագիտական և փիլիսոփայական ըմբռնումների ընդհանուր համատեքստում: Նման մոտեցումը հնարավորություն է տալիս առավել խորությամբ ըմբռնել տարբեր գործերի գրությունը պայմանավորող պատմա-հասարակական ակունքները:

1997 թ. հրատարակված «Հայ գաղափարաբանություն» ուսումնասիրությունը կարելի է համարել գիտնականի նախորդ ողջ աշխատանքի յուրօրինակ համագումարը: Այստեղ հայ գրականության, քննադատական մտքի, հրապարակախոսության և հայ պարբերական մամուլի նյութերի հիման վրա ներկայացնում է հայոց գաղափարաբանության պատմությունը ու հայ քաղաքական մտքի որոնումների ընթացքը միջնադարյան հայ ազատագրական մտքի դրսևորումներից դեպի եվրոպական նոր գաղափարներն ու ավանդական կուսակցությունների գործունեությունը մինչև 1915 թ. Մեծ եղեռնը և խորհրդայնացման շրջանը, ապա ազգային գաղափարների նորովի արժանաթույնը նորանկախ Հայաստանում:

Ձորի Բալայանի գրական, հասարակական գործունեությանը նվիրված «Շարունակվող լեգենդ» գրքով անվանի գրող-հրապարակախոսի միջոցով պատկերվում է մի ողջ ժամանակաշրջան: Գիրքը յուրահատուկ է նաև գրական-ժանրային առումով:

33 ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի հայ նոր գրականության պատմության բաժնում Սարինյանի անմիջական ղեկավարությամբ ստեղծվել է «Հայ նոր գրականության պատմության» ակադեմիական հիմնադրամը, որը 1980 թ. արժանացել է ՀԽՍՀ պետական մրցանակի, ինչպես և երկհատոր «Հայ քննադատության պատմությունը» և «Հայ վեպի պատմությունը»: Նա գլխավորում էր «Հայ գրականության պատմության» ակադեմիական նոր վեցհատորյակի խմբագրական աշխատանքները: Իր խմբագրմամբ լույս տեսավ երրորդ հատորը (Երևան, 2015 թ.):

Գիտական գործունեությունը Սարինյանը զուգակցել է մանկավարժական աշխատանքի հետ: Լինելով դպրոցական և բուհական մի շարք դասագրքերի ու ուսումնական ձեռնարկների հեղինակ, դասավանդել է համրապետության տարբեր բուհերում, ղեկավարել քսանից ավելի ասպիրանտների և հայ-ցորդների գիտական աշխատանքները:

Անվանի գրականագետի տասնամյակների գործունեությունը բարձր է գնահատվել: 1985 թ. նա ստացել է Գիտության վաստակավոր գործչի կոչում, 2005 թ.՝ 33 նախագահի մրցանակ, պարգևատրվել է «Հայրենիքին մատուցած ծառայությունների համար» երկրորդ աստիճանի, «Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց» և ԼՂՀ «Վաչագան Բարեպաշտ» շքանշաններով:

Սերգեյ Սարինյանը գիտական անմնացորդ նվիրման, բարեխղճության և պատասխանատվության կենդանի օրինակ էր ծառայում և այդպիսին կմնա նրան ճանաչողների հիշողության մեջ:

33 ԳԱԱ նախագահություն

33 ԳԱԱ Հայագիտության և հասարակական

գիտությունների բաժանմունք

33 ԳԱԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության

ինստիտուտ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՆԺԴԵՅ

«Հայն իր պատմությունից բնավ չի սովորում»

Ժամանակը չէ՞ խոստովանել, որ հայոց պատմությունը մեզ մի հատիկ բան է սովորեցնում՝ այն, որ հայն իր պատմությունից բնավ չի սովորում:

Գիտական հոգեբանությունը վաղուց է ապացուցել, որ աղետներ տեսած և մեծ արհավիրքների, ցնցումների ենթարկված ժողովուրդները, հատկապես փոքր ժողովուրդները, սկսում են տառապել հոգեկան հետընթացով, որն արտահայտվում է պարտվողականության տարբեր դրսևորումների ձևով: Աղետի ենթարկվածը, հոգեպես խիստ ուժասպառվելով, ամեն ինչ կորած է համարում, լքում է իր պատմական առաքելությունը, կրավորաբար և հնազանդորեն համակերպվում իր վզին փաթաթված քաղաքական ճակատագրին: Նախ և առաջ նրան պատում է թերարժեքության տանջալից զգացումը, որի պատճառով դառնում է քաղաքական հոռետես, մշակույթի տեսակետից՝ անստեղծագործ: Հոգեպես նա դառնում է անիշխան՝ ժխտելով ամեն մի արժեք, հեղինակություն, իշխանություն, դառնում է զզվելի անձնապաշտ, փոքրոգի ու խորթ հասարակությամբ և սկսում հետապնդել սոսկ մեկ առօրեական մպասակ - իր սեփական հացն ու հանգիստը: Որպես «ուրացող» (պարտվողական), նա լքում է իր դիրքերը ողջ ճակատով: Իր գոյության պայքարը նա արտաքին ճակատից տեղափոխում է իր ներաշխարհը, որի հետևանքով ավելի է «կոտրվում», ուժասպառվում:

Սուրբ, հերոս, բարեգործ - սրանք անհեթեթություններ են մեր կյանքում, եթե միաժամանակ հայրենասեր և արի չեն:

Ճիշտ է, չկան անտականք ազգեր, բայց հայ տականքը կմնա անմրցելի:

Զզվելի է եսասերը: Նա թշնամի է իր նմաններին, իր հասարակությամբ, մարդկությամբ: Նա ստանում է՝ առանց տալու: Նա անիշխանական է, որովհետև իրավունքներ ունի առանց պարտականությունների: Նա գող է, տգրուկ, որովհետև ապրում է ուրիշների հաշվին: Իր հանցավոր ես-ի մեջ փակված, ինչպես խխունջ իր պատյանի մեջ, նա արհամարհում է և հեզնում այն ամենը, ինչ որ հեց այժմ անձնապես չի շահեցնում, չի պարտադրում:

Ուր շահ, ուր լավ՝ այնտեղ հայրենիք:

Սա է նրա շնական մշանաբանը:

Այլ պիտի լինե՞ր աշխարհը, եթե գոյություն չունենար այդ մարդատիպ հրեշը՝ եսասերը: Դա է առաջին դասալիքը, դա է վախկոտը, փոքրոգին ու խաբեբան: Դա է բարձրացնում անձնական կաշվի արժեքը, դա է պատկազրկում սրբությունները, իդեալները, հայրենիքը:

Ժողովրդի առաջին թշնամին է կազմակերպված միջակությունը՝ հանձին գանգվածների տգիտության և տկարության քվեներով ընտրված իշխանությունը:

Մեծ պաշտոններն առանց հոգեկան մեծության նման են կավե ամրոցի՝ դրված ոսկե պատվանդանի վրա:

Գաղափարական առաջնորդների գործի շարունակողները դարձան միջակ շեֆերը:

Դաշնակցությունը դարձավ «շեֆական» կուսակցություն, և քանի որ «շեֆականությունը», հայտնի հոգեբանական օրենքների համաձայն, միշտ հանգեցնում է «թայֆականության», դրանով Դաշնակցությունը կորցրեց իր գաղափարական և կազմակերպական միասնությունն ու միաձուլ բնութագիրը: Միասնական Դաշնակցությունը դադարեց գոյություն ունենալ, առաջացան Դաշնակցություններ, տեղի ունեցավ խոր պառակտում:

«Շեֆականությունը» միշտ ուղեկցվում է կարիերիզմով, շահամոլությամբ ու մամրահողությամբ: «Շեֆականություն» անկարող է գաղափարին տրվել ամբողջությամբ, անկարող է առաջացնել խանդավառություն, առանց որի անհնար է որևէ հեղափոխական գործ, նա թշնամին է տեսական խղճմտանքի, բնորոշ գծեր, որոնց բացակայության դեպքում ղեկավարությունը վերածվում է լոկ ղեկավարության ծաղրանկարի: Այսպիսին դարձավ Դաշնակցությունն իր հիմնադիրների մահից հետո, այդպիսին նա դարձավ Հայաստանի Հանրապետության ժամանակ, այդպիսին է այժմ, երբ արդեն չի արդարացնում իր հեղափոխական, մարտական ու ազգային ատրիբուտներից և ոչ մեկը:

2016 թ. ՀՀ մշակույթի նախարարության աջակցությամբ լույս է տեսել Ազապի Խորշուդյանի և Նիկոլայ Նիկոլայիչի հեղինակած «Սակկիլարի» գիրք-վավերապատումը: Գրքում Հայաստանի, Ռուսաստանի և Վրաստանի արխիվներում պահվող վավերագրերի, հայ գրողների ու պատմաբանների հիշատակած փաստերի, ժամանակակիցների հուշերի հիման վրա ներկայացվել է հունական Սակկիլարի տոհմաճառի մի ճյուղը, որի անդամները տարբեր ժամանակներում մասնակցել են Փոքր Ասիայում և Հայաստանում թուրքերի դեմ մղված ռազմական գործողություններին և իրենց ավանդը ներդրել հայոց մշակույթի զարգաց-

«Պոնտի» հասարակական կազմակերպության նախաձեռնությամբ:

Քանի որ մոտենում են մեր ժողովրդի մայիսյան հերոսամարտերի տարեդարձները, ուստի կուզենայինք, նշված գրքից առանձին հատվածներ մեջբերելով, համառոտ ներկայացնել կապիտան Սակկիլարիի կերպարը:

1917 թ. դեկտեմբերին Ռուսաստանը փաստացի և իրավաբանորեն դուրս է գալիս պատերազմից, զորքը հետ քաշում՝ հանուն հեղափոխության և Բրեստ-Լիտովսկի պայմանագրի համաձայն: 1918 թվին բոլորը դավաճանեցին Հայաստանին: Հայկական կորպուսում մնացին այն անձինք, որոնց մեջ վեր էր

14-15 ապրիլի ռազմական սխրանքներով լի գործողությունները Իգդիր-Օրգով ուղղությամբ: Այստեղ հայի կողքին էր Սակկիլարին, որը 2-րդ հայկական հրաձգային բրիգադի 2-րդ մարտկոցի կապիտանն էր: Բաղդասարովը հերոսաբար կռվող հրամանատարների հետ հիշատակում է Սակկիլարիի անունը. «...գտնվելով իմ կողքին, ինքն անձամբ, լարված հետևելով հակառակորդին, ստանալով կրակելու հրահանգ, արագորեն կատարում էր այդ հանձնարարությունները: Համարձակորեն կարելի է ասել, որ հրետանու գերազանց և արագ գործողության շնորհիվ կանգնեցվեց թուրքերի առաջխաղացումը, իսկ հետո հրետանային բուռն կրակոցների տակ թուրքը նահան-

րում... «...երկու օր առաջ մեր կողմից սկսված հարձակումը Բաշ Ապարանում սկզբից էլ չպսակվեց հաջողությամբ, քանի որ գյավուրներին հաջողվեց այդ մասում կենտրոնացնել բավականին ուժեղ... Միևնույն ժամանակ հայերն ունեին հիանալի հրետանային մարտկոց՝ լեռնային թնդանոթներով: Չգիտեմ, ով էր այն ղեկավարում, սակայն գործում էր անվրեպ: Օ՛հ, ալլահից անհիժված շարքից հանեց մեր հրետանին, բավականին

ման գործում: Այս տոհմից են Սարգսյան-Ապաթի ճակատամարտի հերոս Վլադիմիր Սակկիլարին և նրա որդին՝ երաժշտագետ, Ռոմանոս Մելիքյանի անվան ուսումնարանի մանկավարժ և Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի դասախոս Բորիս Սակկիլարին: Գիրքը ճանաչողական նպատակներով եռալեզու է՝ հայերեն, հունարեն և ռուսերեն. գետեղված են ժամանակակիցների հուշերը, բացատրություններ ու լուսանկարներ:

Մայիսի 17-ին «Նարեկացի» արվեստի միությունում տեղի ունեցավ գրքի շնորհանդեսը: Բացման խոսքով հանդես եկավ միության նախագահ Լևոն Իվանյանը: Նա տիկին Ազապիին նվիրեց մուտ՝ «Նարեկացի» արվեստի միության խորհրդանիշով: Խոսք ասացին նաև գրքի հեղինակները: Ճանաչված կոմպոզիտոր Տիգրան Մանուկյանը, ով եղել է Բորիս Սակկիլարիի սանը, Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի պրոֆեսոր Արմեն Բուդաղյանը, ով ի մոտո ճանաչել է Բորիս Սակկիլարիին, կոնսերվատորիայի «Երաժշտական Հայաստան» ամսագրի հիմնադիր և գլխավոր խմբագիր Գոհար Շագոյանը (դարձյալ Բորիս Սակկիլարիի սանը) ներկայացրին ՀԽՍՀ վաստակավոր արտիստ, արվեստի վաստակավոր գործիչ, կոմպոզիտոր Բորիս Սակկիլարիին, պատմեցին հուշեր նրա մասին: Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի ավագ խորհրդական Բաբկեն Վարդանյանը, Սարգսյան-Ապաթի ազգագրության թանգարանի փոխտնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի գիտաշխատող Սվետլանա Պողոսյանը խոսեցին կապիտան Վլադիմիր Սակկիլարիի մասին:

Շնորհանդեսին ներկա էին Հայաստանի հունական համայնքի բազմաթիվ ներկայացուցիչներ, մեր հայրենակիցներ: Միջոցառումը կրում էր «Հույները Հայաստանում» խորագիրը. իրականացվել էր Երևանի հունական համայնքի

պատվի և խղճի զգացումը, որ իրենք իրավունք չունեն թողնել տեղացի քրիստոնյաներին ոչնչանալու. մանավանդ Հայոց Մեծ եղեռնի մասին հիշողությունն էլ դեռ թարմ էր: Նրանցից մեկն էլ Վլ. Սակկիլարին էր: Թե՛ հոր և եղբայրների Արևմտյան Հայաստանում ծավալած ռազմական գործողություններն էին, թե՛ թուրքերի դեմ հայ ժողովրդի հերոսական անձնուրաց պայքարն էր, թե՛ ճակատագրի թելադրանքն էր, որ նա ցարական զորքի հետ չհեռացավ Հայաստանից, այլ զինվորագրվեց հայկական զորաբանակին: Նրա ամունն ավելի հիշատակվում է 1918 թվին, երբ դրված էր Հայաստանի լինել-չլինելու հարցը, և երբ ժողովուրդն էր ոտքի կանգնել կենաց-մահու կռվի:

***

Այսօրվա հայերը խոր հարգանք են տածում այն անձանց հանդեպ, ովքեր, լինելով ոչ հայ, քաջաբար կռվում էին հայի հետ կողք կողքի: Ասածիս ապացույցն է Իգդիրի ջոկատի, 3-րդ հայկական բրիգադի գնդապետ Բաղդասարովի ռազմագեկույցը, որտեղ նկարագրվում են 1918 թ.

ջեց»: Այս գրելուց հետո ղեկավարն առաջարկում է կապիտանին արժանացնել փոխգնդապետի կոչման:

***

«Փոքրամարմին ու ժրջան Սակկիլարին նշանավոր իր մարտկոցը քողարկել էր ծիրանուտների մեջ, սպասում է: Սպասում է հրամանի: Սակայն զգալով վերահաս վտանգը և Պապաշային պաշարած տաճնապը՝ չհամբերեց: Նա չէր համբերել և մի այլ ժամանակ՝ Իգդիրը թողնելու օրերին... Բարձր հրամանատարությունը հատուկ նշեց նրա անձնական խիզախությունը՝ արժանացնելով պարգևի, իսկ նույն հրամանի երկրորդ կետով ինքնական գործելու համար ենթարկեց երեք օրվա տնային բանտարկության... ...Ջորաբաժնում նա ճանաչվել ու գնահատվել է որպես նշանառու մարտկոցապետ, որի արձակած յուրաքանչյուր արկը կործանարար էր և մահաբեր: Այժմ նրա հրետանին դևաթև որոտաց՝ հետզհետե գտնելով և ավերելով թուրքերի նորամուր կրակակետեր:

***

Զինվորական պատմաբան Հայկ Հայրապետյանը գրում է, որ երբ կազմվում էր կռվում աչքի ընկած մարտիկների ցուցակը, գնդապետ Արարատովը ներկայացրել է իր ամբողջ հրետանավորների անունները, և Սակկիլարին ցուցակը գլխավորողներից մեկն էր:

Սարգսյան-Ապաթի թե՛ մարտերի ժամանակ (տե՛ս մայիսի 21-29-ը), գեներալ Սիլիկյանը Սակկիլարիին 4 թնդանոթով ուղարկեց Բաշ Ապարանի ճակատամարտ, որտեղ գործում էր Դրոյի հատուկ ջոկատը: Սա նշանակում է, որ զգացվել էր հմուտ կապիտանի կարիքը:

Նորից դիմում են Հ. Հայրապետյանին: Խոսքը թուրքական 9-րդ հետևակային դիվիզիայի «Կարս» քաղաքի հրամանատար Քենալ Էսադի նամակին է վերաբե-

շատ գնդացիներ, ինչպես նաև շատ վնաս հասցրեց մեր հետևակին, որը հարձակվում էր Սպիտակի լեռնանցքով»:

Ստացվում է, որ Սիլիկյանը ծիշտ տակտիկա էր մշակել՝ Սակկիլարիին ուղարկելով Բաշ Ապարան:

***

Դանիել Բեկ-Փիրումովն ուր գնում էր, Սակկիլարին հետն էր:

***

Հայ ժողովուրդն իր բազմադարյան պատմության մեջ բացառիկ կարևորությամբ առանձնացող Սարգսյան-Ապաթի ճակատամարտում, ինչպես և առհասարակ 1918 թ. մայիսյան հերոսամարտերում անձնուրաց պայքար մղած իր զավակների հետ միասին խորին խոնարհումով ու խնկարկունով հիշում է նաև նրանց կողքին ուղիղ դեմ կռված այլազգիներին: Վերջիններիս մեջ իր պատվավոր տեղն ունի մեր բարեկամ ու բախտակից հույն ժողովրդի արժանավոր զավակ կապիտան Վլադիմիր Սակկիլարին, ում մասին առանց մի վայրկյան իսկ երկմտելու կարելի է ասել՝ նա հայ ժողովրդի նվիրյալ հույն զավակն է:

Հրայր ԲԱՆՅԱՆ

Լրացավ 33 ԳԱԱ հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինստիտուտի փորձակայանի վարիչ, առաջատար գիտաշխատող, ՌԴ բնական գիտությունների ակադեմիայի անդամ, Արցախի վարչապետի հասարակական հիմունքներով խորհրդական, գյուղ. գիտ. դոկտոր Միքայել Աշոտի Բաբախանյանի ծննդյան 80-ամյակը:

Միքայել Բաբախանյանը ծնվել է 1937 թ. Երևան քաղաքում: 1954 թ. Երևանի Չարենցի անվան միջնակարգ դպրոցն ավարտելուց հետո ընդունվել է Երևանի գյուղատնտեսական ինստիտուտ և 1959 թ. ավարտել այն:

Լինելով մեծ գիտնական, ակադեմիկոս Գագիկ Դավթյանի ասպիրանտը՝ դուստունառության երեք տարում պաշտպանել է թեկնածուական ատենախոսություն, որը նվիրված էր «Արհեստական կլիմայի պայմաններում կանաչ վիտամինային կերի անընդհատ արտադրության

ֆիտոտեխնոլոգիայի մշակմանը և ներդրմանը»՝ կանաչ, թարմ և վիտամինային կեր արտադրող երեք գործարանների գործարկումով, որոնք ոչնչով չէին զիջում արտասահմանյան անալոգներին, դրսևորեց 20-20 % մթերատվություն թռչնաբուծության բնագավառում:

Հետագայում, կարևորելով հազվագյուտ թանկարժեք, փոքրատոնած դեղաբույսերի և միջազգային նշանակության բուսատեսակների վերաբնակեցման ռազմավարական խնդիրները, Մ. Ա. Բաբախանյանը Հայաստանում և Արցախում ներմուծեց 16 նոր բուսատեսակներ՝ տալով նրանց կենսաբանական նկարագիրը, կենսաքիմիական կազմը, ֆիտոտեխնոլոգիան և ներդրման ոլորտները: Վերոհիշյալ հետազոտությունների քննարկումը Սանկտ Պետերբուրգի ագ-

փոփոխման ժամանակահատվածում՝ 1990-ական թթ., Մ. Բաբախանյանը իր կողմից ղեկավարվող փորձակայանում արտադրվող դեղաբույսերով, թարմ բանջարեղենով և այլ միջոցներով անհատույց օգնություն է ցույց տվել Հայաստանի այրվածքային կենտրոնում բուժվող ազատամարտիկներին: Հետագայում նրա կողմից մեծ աշխատանք կատարվեց «Հայաստանի օգնության և զարգացման հասարակական կազմակերպությունում», որը Հոլանդիայից մարդասիրական օգնության ծանապարհով Հայաստան ներմուծեց անվճար ջերմոցներ, համապատասխան քանակությամբ սերմեր, պարարտանյութեր, բուժանյութեր, գյուղգործիքներ և գրականություն: Այդ ամենն անհատույց հատկացվեց Ադրբեյջանից Հայաստան գաղթած ընտանիքներ-

դի դեֆիցիտի, նոր ստրատեգիական նշանակության բուսատեսակների ինտրոդուկցիան: Նա կազմակերպել է նաև բնական պայմաններում աճող դեղաբույսերից տարբեր նշանակության թեյաբույսերի արտադրությունը Շուշի քաղաքում, ինչպես նաև Արցախում արտադրվող ապրանքների 1-ին ցուցահանդեսը Կ. Դեմիրճյանի անվան մարզահամալիրում: Նա հիմնադրել է Արցախի զարգացման կազմակերպությունը, Արցախի կուլեկցիոն այգիները: Նա նախաձեռնել է բազմաթիվ հանդիպումներ Արցախ այցելած նշանավոր մարդկանց հետ՝ արցախյան հիմնախնդիրների մեկնաբանման ու իրականությունն ու պատմությունը ներկայացնելու պարտավորությամբ: Նա վերլուծել է զննահատել է արցախյան մոտ 60 գյուղերի տնտեսական իրավիճակի զարգացման հեռանկարները և բազում-բազում օգտակար այլ գործեր: Նրա գործունեությունն ու կատարած աշխատանքները բարձր են գնահատվել Արցախի ղեկավարության կողմից. Հաղթանակի տոնի, Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության բանակի կազմավորման և Շուշիի ազատագրման 25-րդ տարեդարձների առթիվ Միքայել Բաբախանյանը արժանացել է պետական պարգևի. պարգևատրվել է «Երախտագիտություն» մեդալով, որը համընկել է նրա 80-ամյա տարեդարձի և ՀՊԽ-ում աշխատելու 55-ամյակի տարելիցի հետ:

Շնորհավորում ենք արժանավոր գիտնականին ծննդյան տարեդարձի կապակցությամբ՝ մաղթելով նրան առողջություն, երկարակեցություն և հետագա բեղմնավոր աշխատանք:

Ռ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ բնական գիտությունների

բաժանմունքի

ակադեմիկոս-քարտուղար

Վ. ՀԱՆՈՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ նախագահության

խորհրդական, ակադեմիկոս

ՀՀ ԳԱԱ-ն և ԵՊԲ-ն քննարկեցին բժշկագիտության ոլորտում համագործակցության առաջնահերթությունները

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի բնական գիտությունների բաժանմունքը և Երևանի Մխիթար Հեռացու անվան պետական բժշկական համալսարանը քննարկեցին համագործակցության առաջնահերթությունները բժշկագիտության զարգացման գործում: Քննարկումն անցկացվեց հունիսի 14-ին՝ ՀՀ ԳԱԱ-ում՝ «Կենսաբժշկության կիրառական խնդիրները» թեմայով կլոր սեղան քննարկման ընթացքում:

Քննարկման մասնակիցներին ողջունեց ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը: «Բժշկագիտության զարգացման համար մենք պետք է արձագանքենք համաշխարհային միտումներին և նոր գաղափարներ և նորարարություններ բերենք այս ոլորտ: Մենք հույս ունենք, որ Երևանի պետական բժշկական համալսարանի հետ համատեղ ծրագրերի շրջանակներում կպատրաստենք լավ մասնագետներ, որոնք կնպաստեն բժշկագիտության զարգացմանը», - ասաց ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը: ԵՊԲ ղեկավար Արմեն Մուրադյանը վստահություն հայտնեց, որ ՀՀ ԳԱԱ-ի հետ համագործակցության արդյունքում կստեղծվի այնպիսի գիտական ներուժ, որը արժանապատվորեն կներկայացվի միջազգային բժշկագիտական համընկերում:

ՀՀ ԳԱԱ-ի գիտական կազմակերպությունների և Երևանի պետական բժշկական համալսարանի գիտնականները քննարկմանը ներկայացրեցին «Գլխուղեղը և դրա ախտաբանությունը», «Բորբոքման դերը քաղցկեղի զարգացման գործում», «Շրջակա միջավայրը և բնակչության առողջությունը» թեմաներով զեկուցումներ:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Հայրենական մեծ պատերազմի առաջին հայ հերոսը

Խորհրդային Միության հերոսի կոչումը սահմանվել էր 1934 թ.: Առաջին հայը, որ արժանացել է այդ բարձրագույն պարգևին, եղել է Կարապետ Սիմոնյանը՝ խորհրդա-ֆիննական պատերազմում ցուցաբերած հերոսության համար: Այդ պատերազմում չորս հայորդիներ արժանացել են հերոսի կոչման, բոլորն էլ հետագայում մասնակցել են Հայրենական մեծ պատերազմին և, բարեբախտաբար, տուն վերադարձել: Իսկ առաջին հայը, որը դարձավ աշխարհի ամենամեծ պատերազմի հերոսը, Լազար Սերգեյի Չափչախովն էր: Ծնվել է 1911 թ. մարտի 6-ին Ռոստովի մարզի Մեծ Սալի գյուղում: Դպրոցն ավարտելուց և քաղաքում աշխատելուց հետո Լազարը (Ղազարը) ընդունվում է Ռոստովի ինստիտուտներից մեկը: Դասերից հետո՝ ազատ ժամերին, հաճախում էր ավիաակումբ, շատերի մեծ երազում էր օդաչու դառնալ: 1933 թ. Ղազարը մեկնում է բանակ պարտադիր զինվորական ծառայության: Արդեն դարձել էր կոմունիստ և ներգրավվել կուսակցական աշխատանքում: Հենց դա էլ նրան օգնեց իրականացնել վաղեմի երազանքը, շուտով 1936 թ. օդաչու Չափչախյանը ընտրվում է ՀամԼԿԵՄ տասներորդ համագումարի պատգամավոր: Եվ դա այն ժամանակներին, երբ խորհրդային ավիացիան տարեցտարի զարգանում էր, զինանոցում կային հայրենական արտադրության նորանոր ինքնաթիռներ, շատանում էին զորամասերը: Մի քիչ էլ ծառայելով ավիացիոն տարբեր զորամասերում, Ղազարին՝ որպես ակտիվ կուսակցականի, ուղարկում են Խարկովի ավիատեխնիկական մասնակցելու կոմիսարների դասընթացների:

Նա նոր էր ավարտել այդ դասընթացները, երբ սկսվում է Ֆիննական պատերազմը: Հյուսիսային այդ

պատերազմում Լազար Չափչախյանն ստացավ մարտական մկրտություն, քաջության և կազմակերպչական ունակությունների համար արժանացավ Կարմիր դրոշի շքանշանի: Հայրենական մեծ պատերազմը նա դիմավորեց էստոնիայում: Եսկադրիկայի կոմիսար լեյտենանտ Չափչախյանն իր համարձակ քայլերով հատկապես ոգևորում էր երիտասարդ օդաչուներին, միշտ առաջին շարքերում էր: Քաջ օդաչուին և կոմիսարին գիտեին ոչ միայն 416-րդ կործանիչ ավիագնդի յուրաքանչյուր օդաչու, այլև հարակից այլ զնդերի օդաչուները: Նրա անունը շատ լավ հայտնի էր նաև հակառակորդին, որը մարտեր էր մղում Չափչախյանի և նրա բազների դեմ: Հայ օդաչուն, ունենալով մարտական փորձ. հատկապես մեծ տեղ էր տալիս խմբային օդային մարտին, հմտորեն էր կազմակերպում դրանք: 1942 թ. ապրիլի 5-ից կոմիսար Չափչախյանը ղեկավարում էր արդեն կործանիչ ավիագունդը, որի օդաչուներին վաղուց էր տանում մարտ: Սակայն նման փառավոր ավիատորին և հրամանատարին վիճակված չէր տեսնել պատերազմի ավարտը: Նույն ամսի 13-ին Լեյնինգրադի մարզի Կրեստցիի օդանավակայանում նորեկ օդաչուի կյանքը փրկելու պահին անհեթեթ վթարից զոհվում է անհունների մարտիկը: Այդ պահին Ղազար Չափչախյանը կատարել էր արդեն 268 մարտական թռիչք, վարել 59 օդային մարտ, հիմնականում խմբակային: Անձամբ խփել էր հակառակորդի ութ, իսկ խմբային մարտերում 19 ինքնաթիռ: Նույն թվականի հուլիսի 21-ին Ղազար Չափչախյանին հետմահու շնորհվեց Խորհրդային Միության հերոսի կոչում:

Արծրուն ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀՀ ՌՕՈՒ կապիտան

տության բաժնի կրտսեր գիտաշխատող, 1995-1996 թթ.՝ «Քրիստոնյա Արևելք» բաժնի վարիչ: Տասը տարուց ավելի՝ 2002 թ. մինչև 2013 թ., նա պաշտոնավարել է որպես Արևելագիտության ինստիտուտի գիտական գծով փոխտնօրեն:

1985-1995 թթ. Պ. Չոբանյանը աշխատել է նաև ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում՝ որպես ավագ գիտաշխատող: Նա երկար տարիներ եղել է մի շարք գիտական և խմբագրական խորհուրդ-

տության ինստիտուտի կողմից հրատարակվող «Հայաստանի հարակից երկրների պատմություն» քառահատորյակի հեղինակներից և խմբագրական խորհրդի անդամներից էր: Նա եղել է նաև այդ հրատարակության երկրորդ հատորի պատասխանատու խմբագիրը: «Հայոց պատմություն» և «Հայաստանի հարակից երկրների պատմություն» դպրոցական դասագրքերում հեղինակել է ուշմիջնադարյան Հայաստանի և Արևելյան Այսրկովկասի

ԿՅԱՆՔԻՑ ՀԵՌԱՑԱՎ ԱՆՎԱՆԻ ՊԱՏՄԱԲԱՆ ՊԱՎԼԻԿ ՉՈԲԱՆՅԱՆԸ

Ս. ք. մայիսի 18-ին 69 տարեկան հասակում վախճանվեց անվանի պատմաբան, ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի «Արևելյան աղբյուրագիտության և պատմագրության» բաժնի վարիչ, ՀՀ ԳԱԱ «Բանբեր հայագիտության» միջազգային հանդեսի գլխավոր խմբագիր, ՀՀ ՊՆ պաշտպանական ազգային հետազոտական համալսարանի ավագ գիտնական-վերլուծաբան, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Պավլիկ Աշոտի Չոբանյանը:

Պավլիկ (Պավել) Չոբանյանը ծնվել է 1948 թ. մարտի 15-ին Ադրբեջանի ԽՍՀ Խանլար քաղաքում (հայրենի գյուղը՝ պատմական Փիլի-Չազիկ): Կրթությունը ստացել է տեղի հայկական միջնակարգ N 2 դպրոցում, այնուհետև 1973 թ. գերազանցության դիպլոմով ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետը: 1974-1976 թթ. կովկասագիտություն-վրացագիտություն մասնագիտացմամբ ուսանել է ՀԽՍՀ ԳԱ արևելագիտության ինստիտուտի ասպիրանտուրայում՝ ուսումնառությունը իրականացնելով վրաց. ԽՍՀ ԳԱ Չեռազրերի ինստիտուտում՝ ակադեմիկոս Ե. Պ. Մետրևելու ղեկավարությամբ:

Թեկնածուական ատենախոսությունը Պավել Չոբանյանը պաշտպանել է 1982 թ. («Հայերը Մերձավոր Արևելքում ըստ վրաց ուղեգրությունների»), իսկ դոկտորականը՝ 2006 թ. («Հայ-ռուս-վրացական հարաբերությունները ժԸ դարի երկրորդ կեսին»): Պրոֆ. Չոբանյանը գիտական գործունեությունը սկսել է ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտում՝ անցնելով ճանապարհի կրտսեր գիտաշխատողից մինչև փոխտնօրեն: 1977-1985 թթ. նա եղել է այդ ինստիտուտի Կովկասագիտության և բյուզանդագի-

ների անդամ, 1999-2003 թթ. զբաղեցրել է ՀՀ ԳԱԱ «Պատմաբանասիրական հանդեսի» խմբագրի տեղակալի պաշտոնը:

2007 թ. որպես ավագ գիտնական-վերլուծաբան Պ. Չոբանյանը աշխատել է ՀՀ ՊՆ ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտում (ՀՀ ՊՆ պաշտպանական ազգային հետազոտական համալսարան):

Վաստակաշատ գիտնականը հեղինակել է 150-ից ավելի գիտական հրապարակումներ, երկու տասնյակ գիտական աշխատությունների խմբագիր է: Նրա գիտական հետազոտությունները նվիրված են հայոց պատմության, հայ-վրացական, հայ-ռուսական հարաբերությունների, վրացական ուղեգրությունների ուսումնասիրությանը:

Նրա գրչին են պատկանում «Վրացական ուղեգրությունները և նրանց տեղեկությունները հայերի մասին» և «Հայ-ռուս-վրացական հարաբերությունները ժԸ դարի երկրորդ կեսին» հիմնարար մենագրությունները: Նա թարգմանաբար հրատարակել է Ա. Շանիժեի «Հին վրացերեն լեզվի քերականություն» աշխատությունը (Հ. Մարգարյանի հետ համատեղ): 1990 թ. լույս է տեսել Պ. Չոբանյանի մասնակցությամբ կազմված «Հայ-ռուսական հարաբերությունները XVIII դարի երկրորդ կեսին (1760-1800 թթ.)» փաստաթղթերի ժողովածուն, 1999 թ. նրա առաջաբանով և աշխատասիրությամբ վերահրատարակվել են Մակար Բարխուդարյանի «Աղվանից երկիր և դրացիք» ու «Արցախ» տեղագրական աշխատությունները:

Հմուտ պատմաբան-միջնադարագետը ՀՀ ԳԱԱ արևելագի-

պատմության շարադրանքները: Պրոֆ. Պ. Չոբանյանը վարել է նաև բեղմնավոր գիտամանկավարժական աշխատանք: Նա ընդհանուր ու մասնագիտական դասընթացներ է վարել Դավիթ Անհաղթ համալսարանում, Խ. Աբովյանի անվան մանկավարժական համալսարանում (1995-2008 թթ.), Երևանի պետական համալսարանում, Մխիթարյան միաբանության երևանի վարժարանում: Նրա գիտական ղեկավարությամբ պաշտպանվել են մեկ տասնյակ թեկնածուական ատենախոսություններ, եղել է բազմաթիվ թեկնածուական և դոկտորական ատենախոսությունների ընդդիմախոս:

Պ. Չոբանյանը ՀՀ ՊՆ պաշտպանական ազգային հետազոտական համալսարանում գործող 056 «Քաղաքական գիտություններ և միջազգային հարաբերություններ» մասնագիտական խորհրդի անդամ էր, եղել է Նշված մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար:

Հեղինակավոր հետազոտողը արտասահմանյան մի շարք երկրներում մասնակցել է միջազգային բազմաթիվ գիտաժողովների, զեկուցումներով հանդես է եկել Արևելագետների 35-րդ (Բուդապեշտ) և 37-րդ (Մոսկվա) համաշխարհային կոնգրեսներում:

Պ. Չոբանյանն իր ներդրումն է ունեցել նաև ՀՀ հասարակական կյանքում, եղել է ՀՀ նախագահին առընթեր Ներման հանձնաժողովի անդամ: Պ. Չոբանյանը պարգևատրվել է ՀՀ ՊՆ «Գարեգին Նժդեհ» մեդալով (2010), ՌԴ «150 лет со дня рождения К. Мечиева» (2010), «20 лет провозглашения Нагорно-Карабахской Республики» (2011) հուշամեդալներով:

ՀՀ ԳԱԱ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՍՈՒՆԸ

ՀՀ ԳԱԱ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀՀ ՊՆ ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

Գյուրերի դերը Վեդիի ջրամբարի կառուցման ժամանակ և առիտադրան

Տարիներ շարունակ զբաղվել են հակաֆիլտրացիոն էկրանների ստեղծման ուղղություններով, սակայն ստացվում է՝ ապարդյուն: Կառուցվում է Վեդիի ջրամբարը, և նորից ոչ մի դեր չունեն գյուղերը:

Չի բացառվում, որ ջրամբարը կառուցվելուց հետո միայն կարիք զգացվի նրա հատակը և պատերը դարձնել ջրամեկուսիչ: Ահա այդ ուղղությամբ կատարված գիտական ուսումնասիրությունները կարող են տալ դրական արդյունք, միայն թե հետաքրքրվողներ, սրտացավ մարդիկ լինեն:

Դրանցից մեկը հանդիսանում է տուֆե սալիկների մշակումը սիլիկատօրգանական հեղուկի 1-5 % լուծույթով, 0.5-1 մթնոլորտ ճնշման տակ: Այս եղանակով ստացված սալերը տասնյակ տարիներ ջրային միջավայրում պահելուց հետո չեն կորցնում իրենց հատկությունները:

Պակաս հետաքրքրություն չի ներկայացնում նույն սիլիկատօրգանական միացության միջոցով մշակված բնահողը՝ որպես ծեփ օգտագործելու պարագայում: Այդ ծեփը նույնպես ունի հիդրոմեկուսիչ հատկություն և օգտագործվում է տուֆե երեսապատվածքներից ստացված մակերևույթի մշակման համար:

Բացի այն, որ ջրի կորուստները ջրամբարներից կարող է տեղի ունենալ հատակից և պատերից, նաև գոլորշիացմամբ, հետևապես կատարված ուսումնասիրությունները այդ ուղղությամբ նույնպես տվեցին արդյունքներ: Ջրի մակերևույթին փռելով սիլիկատօրգանական հեղուկ այնքան, որ առաջանա թաղանթ: Այդ ճանապարհով ստացված գիտական արդյունքները հուսադրող են, 9-10 անգամ նվազում է ջրի գոլորշիացումը, իսկ օգտագործվող լուծույթի քանակը կազմում է 0,0006 մ³ մեկ մետր քառակուսու համար:

Տեխնոլոգիան բարդ չէ, ծախսերը՝ փոքր, արդյունքը՝ մեծ: Սիլիկատօրգանական լուծույթը չեզոք է, չունի բացասական ազդեցություն ֆլորայի և ֆաունայի վրա, ինչպես նաև օդային ավազանի վրա:

Նշված աշխատանքները հաստատված են արտոնագրերով:

Ռիմա ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

Տեխնիկական գիտությունների թեկնածու

Վ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

«Պռոշ Պռոշյան»

Նրա կյանքի պատմությունը»

Ընթերցողի սեղանին է բազմաթիվ գիտական աշխատությունների հեղինակ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վլադիմիր Պետրոսյանի «Պռոշ Պռոշյան. նրա կյանքի պատմությունը» փաստավավերագրական աշխատությունը, որը համրության է ներկայացնում հայ մեծ վիպասան Պերճ Պռոշյանի ավագ որդու՝ Պռոշ Պռոշյանի կյանքը ընդամենը 35 -ամյա, սակայն հարուստ, փորձառություններով լի կյանքը:

Այս գրքում լուսաբանված են Պռոշ Պռոշյանի մանկությունը, երիտասարդությունը, հեղափոխական գործունեությունը, բանտային և աքսորի տաժանակիր կյանքը:

Գիրքը պատմական տվյալների հետ միասին արտահայտում է հեղինակի նուրբ ու զգայական վերաբերմունքը, հոգեվիճակների բնորոշ նկարագիրը, Պռոշ Պռոշյանի սերը և հոգատարությունը ծնողների, քույրերի, եղբայրների հանդեպ, հիացմունքը, համակրանքը այն անձանց նկատմամբ, ովքեր եղել են իր կողքին բոլոր իրավիճակներում, դժգոհությունն ու զայրույթը դավաճանների, ընկերադավների հանդեպ:

Ամբողջ գրքում հայրենասիրության գաղափարը թե՛ Պռոշ Պռոշյանի և թե՛ հեղինակի էության դրսևորումն է առանձնապես այն մասերում, երբ խոսքը վերաբերում է հայ ժողովրդին, նրա դժվար ճակատագրին, արևմտահայության բախտը որոշող հողավաճներին, դեկտեմբերին, որոշումներին, որոնք հետո և, ինչու չէ, նաև այսօր, գործյան հանգույց դարձած, արդարացի և պատմական ճշգրտումներ են պահանջում:

Պռոշ Պռոշյանը նշանավոր հայորդիներ Ստեփան Շահումյանի, Վահան Տերյանի, Ռոստոմ Ջորյանի և այլոց հետ մասնակցել է մեր ժողովրդի համար շատ կարևոր փաստաթղթի՝ «Թուրքահայաստանի մասին» դեկրետի մշակմանը: Նրանք չնայած տարբեր կուսակցությունների են հարել, տարբեր համոզմունքներ են ունեցել արևմտահայության և Արևմտյան Հայաստանի ազատագրման հարցում, սակայն նպատակը մեկն էր՝ ապահովել հարազատ ժողովրդի անվտանգությունը: Փոխվել են դեկրետի մի քանի ելակետային նշանակություն ունեցող կետեր՝ ի վնաս մեր ժողովրդի: Այդ գործում ակտիվ մասնակցություն են ունեցել վրաց մենշևիկները, արդեթա՛նցի մուսաֆաթականները և նրանց գաղափարակից որոշ հայ գործիչներ:

Ճիշտ է, Պռոշը թեև մասնագիտությամբ իրավաբան էր և այս մասնագիտության հետ առնչություն չուներ, սակայն նա մեծ դիվանագետ էր, աչքի էր ընկնում իր արտասովոր եռանդուն բնավորությամբ, արագ գործողություններով, վճռականությամբ, անմիջականությամբ, տարբեր իրավիճակներում ճիշտ կողմնորոշվելու ճկունությամբ:

Դեռևս իր ժամանակին Նար-Դոսն ասել է, որ գրականությունը հայելի է, որը ցույց է տալիս, որ դեմքիդ մուր է քսված :Իսկ ո՞րն է միջոցը մուրը մաքրելու: Պռոշ Պռոշյանը գտել է այդ միջոցը, թե ինչպես պետք է մաքրել մուրը ոչ միայն մարդու ճակատից, այլ նաև հասարակության ճակատից:

Պա պայքարի ուղին էր՝ գիտական, նպատակային պայքար: Եվ նա զինվորագրվեց այդ պատասխանատու գործին ուսանողական տարիներից և շարունակեց մինչև կյանքի վերջը: Պռոշն ուներ արտասովոր մի ունակություն:

Լինելով ձախ էսե՛ր՝ նա համագործակցում էր բոլոր այն կուսակցությունների հետ, որոնք անհանգստացած էին ժողովրդի ճակատագրով, դատապարտում էին իմպերիալիստական պատերազմը, առաջարկում հողն անհատույց վերադարձնել գյուղացիներին:

1905-ից մինչև 1917 թ. նոյեմբերը շատ վայրիվերումներով է անցել Պռոշի գործունեությունը՝ բանտեր, աքսորավայրեր, համազումարներ, կոնֆերանսներ, ցույցեր ու միտինգներ, կառավարության որակական փոփոխություններ... Սակայն նա ամբերը մնաց իր քաղաքական գործունեության մեջ և պատվով կատարեց իր քաղաքացիական պարտքը:

Այսպիսով, Պռոշ Պռոշյանն իր բուռն կյանքով ու բազմակողմանի գործունեությամբ նշանավոր տեղ է զբաղեցրել Ռուսաստանի հեղափոխական, ազատագրական շարժման պատմության մեջ: Նրա կարճատև կյանքը և գործունեությունը կապվում են նաև հայ ժողովրդի ազգային-ազատագրական պայքարի հետ, առանձնապես Արևմտյան Հայաստանի ազատագրության ուղղված գործունեության, հայ ռազմագեղների փրկության ու փախուստի գործը կազմակերպելու հետ: Նա ապրեց հայրենիքից հեռու, սակայն մտքով, էությամբ իր հայրենիքի հետ էր: Զգայուն հոգի, որ անգամ մահվան մահճում մտովի մեղադրում էր իրեն՝ ծնողների մահվան պատճառ համարելով միմիայն իրեն:

Վերջաբանում հեղինակը գրում է, որ փորձել է լրացնել պատմագրության մեջ եղած բացը և թողել է ընթերցողի անաչառ գնահատականին, թե որքանով է հաջողվել: Ես՝ որպես ընթերցող, պետք է նշեմ, որ ոչ միայն լրացված է այդ բացը, այլև պատմության այդ հատվածից հանված է մի ծանր ծածկոց, և լույս է սփռված Պռոշ Պռոշյանի շատ կարճատև, սակայն բուռն ու հարուստ կյանքի, ուրիշի ցավերով ապրող, աշխատավոր ժողովրդի կյանքի, սոցիալ-քաղաքական վիճակի բարելավման համար անմնացորդ նվիրաբերման, գիտակցական ու նպատակային պայքարի վրա:

Աշխեն ՄԵԼԻՔՅԱՆ

Աշտարակի Պ.Պռոշյանի անվան թիվ 3 հիմնական դպրոցի հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի

Ամերիկահայ բժիշկ Լևոն Նազարյանն արժանացել է «Ուլտրաձայնային ախտորոշման ռահվիրա» մրցանակին

ՀԲԸ Միության Կենտրոնական վարչության անդամ, ամերիկյան չափանիշով հռչակավոր բժիշկ Լևոն Նազարյանն արժանացել է «Joseph H. Holmes Clinical Pioneer Award» 2017 թ. մրցանակին՝ ուլտրաձայնային ախտորոշման բնագավառում ձեռք բերած հաջողությունների և նորարարությունների համար:

Նշված մրցանակին ամեն տարի արժանանում են աշխարհում լավագույն երկու գիտնական բժիշկներ, որոնց ձեռքբերումները հիշյալ ոլորտում առավել նշանակալից են ու տևական: Բժիշկ Լ. Նազարյանը մասնագետ է հատկապես մկանային հիվանդությունների ուլտրաձայնային հետազոտությունների բնագավառում և ունեցել է հսկայական ներդրում այդ մարզում: Գիտաբժշկության իր ասպարեզի ընթացքում դոկտ. Նազարյանը ավելի քան 490 դասախոսությամբ հանդես է եկել շուրջ 25 երկրներում, մասնակցել մոտ 150 գիտաժողովների, որոնց ընթացքում հանդես է եկել զեկուցումներով ու ցուցադրական ելույթներով, արժանանալով 40-ից ավելի մրցանակների՝ «Վաստակաշատ ծառայություն», «Ուսուցման գերազանցություն», «Լավագույն բժիշկներ Ամերիկայում» և այլ անվանակարգերում:

Բժ. Լևոն Նազարյանը սերում է Նազարյանների մեծ գերդաստանից: Նրա ընտանիքը շուրջ 400 տարվա բարերարության պատմություն ունեցող գերդաստանի շառավիղն է: Նրա մեծ հայրը՝ Լևոն Նազարյանը, դեռևս անցյալ դարի կեսերին առանձին հիմնադրամով օժտված դպրոց է կառուցել Բեյրութում: Իսկ հայրը՝ Նազար Նազարյանը, բազմաթիվ բարերարություններ է արել Սփյուռքում և Մայր Հայրենիքում, և ինչպես որդին այժմ, այնպես էլ հայրը՝ Նազար Նազարյանը, մեր ազգին ու հայրենիքին ծառայում են ՀԲԸ Միության միջոցով, հանդիսանալով նրա Կենտրոնական վարչության անդամ, գանձապահ և խնամակալ մարմնի անդամ:

Նրանց վերջին ժամանակաշրջանի ամենամեծ նվիրատվության շնորհիվ Երևանի բժշկական համալսարանի հիվանդանոցն օժտվել է առանձին շենքով և գերժամանակակից սարքավորումներով և հայտնի է «ՀԲԸՄ-ԵՊԲՀ Լևոն և Կլաուտիա Նազարյան ռադիոլոգիայի կենտրոն» անունով:

«Ազգ»

Անհավատարիմ կանանց համար

Թուրքիայի հայտնի հանգստավայր Անթալիայից ոչ հեռու կա մի փոքրիկ կղզյակ, որը հայտնի է «Անհավատարիմ կանանց կղզի» անունով:

Բանն այն է, որ թուրք տղամարդը գործող օրենքով չի կարող բաժանվել իր կնոջից, անգամ եթե ապացուցել է նրա անհավատարմությունը: Բայց ահա անհավատարիմ կնոջն ուղարկել «հանգստի» անմարդաբնակ կղզի, անգամ կասկածելու հիմնավորմամբ՝ մեկից մեկ:

Կարծիք կար, որ եթե կինը, այնուամենայնիվ, հավատարիմ է եղել իր ամուսնուն, ապա Աստված կօգնի նրան վերադառնալ Մեծ երկիր: Սակայն, երևի թե Աստված ավելի լուրջ գործեր է ունեցել, քան ընտանեկան անհավատարմությունների քննությունը, իսկ հեռատես տղամարդիկ կղզու ափին չեն թողել նավակներ: Կամ այլ ծովային փոխադրամիջոցներ:

Մահացու Նեփը

«Մահաբխարատա» հին հնդկական էպոսը բովանդակում է տարբեր գինատեսակների նկարագրություններ, ըստ որում դրանց մեծ մասը իրենց կործանարար որակներով գերազանցում են ժամանակակիցներին:

Ահա, օրինակ, ինչպես է «Մահաբխարատը» նկարագրում «բրահմաշիրասի» գործածությունը. «Այդ ժամանակ Ռաման արծակեց կործանարար նետը, սարսափելի, մահասփյուռ նետը: Կայծակնային արագությամբ հեռուն սլացող նետը: Այն վիթխարի կրակով այրեց հզոր ռակշասին: Լծված ձիերով մարտակառքը պարուրվեց կրակով և

կտոր-կտոր եղավ: Նրա ոսկորները, մարմինը և արյունը անհետացան: Ամբողջը վառեց նետի կրակը: Այնպես որ մոխիր անգամ չմնաց»: «Բրահմաշիրասը», անկասկած, ռադիոակտիվ զենք էր: Հնագույն հեղինակի նկարագրությամբ այն սպանում էր պտուղը կանանց արգանդում և մահացու խոցում մարդկանց մի քանի սերունդ:

Լույս է տեսել հեռավար ուսուցման կազմակերպումն ու իրականացումը կանոնակարգող փաստաթղթերի ժողովածուն

Լույս է տեսել հեռավար ուսուցման կազմակերպումն ու իրականացումը կանոնակարգող փաստաթղթերի ժողովածուն, որն ամփոփում է ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության «Կրթական ծրագրերի կենտրոն» ՓԲԳ-ի «Կրթության բարելավում» ծրագրի շրջանակում «Հայաստանի բարձրագույն կրթության նորարարությունների մրցակցային հիմնադրամի» ֆինանսավորմամբ իրականացվող «Հեռավար մագիստրոսական կրթություն» համատեղ դիպլոմի շնորհմամբ» դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում մշակված փաստաթղթերը, որոնք ընդգրկում են հեռավար կրթության իրականացման մեթոդաբանական ուղեցույցը, ուսումնական գործընթացի կազմակերպման կարգը, որակի ապահովման մեթոդական չափանիշները, համատեղ դիպլոմների շնորհման կարգը, հեռավար ուսուցման հարթակի տեղեկատվական բազայի օգտագործման կարգը:

Դրամաշնորհային ծրագրի հիմնական նպատակն է «Գործարար վարչարարություն» մագիստրոսական կրթական ծրագրի կազմակերպումը հեռավար ձևով՝ ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի և ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի համատեղ դիպլոմների շնորհմամբ:

Ժողովածուն նախատեսված է ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի և ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի վարչական և արդիտեղադրաստական կազմերի, ինչպես նաև ուսանողների համար: Այն հասցեագրված է նաև հեռավար կրթության իրականացման հարցերով հետաքրքրված ուսումնական հաստատություններին: Ժողովածուի օրինակները հասանելի են ՀՀ ԳԱԱ հիմնարար գիտական գրադարանում, Հայաստանի ազգային գրադարանում և ՀՀ ՊԿԱ գրադարանում:

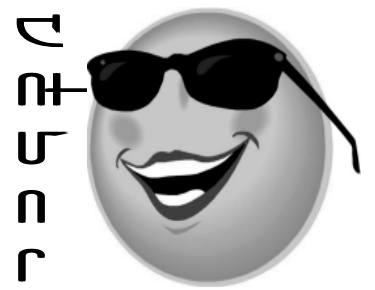
Ով ավելի

Ֆրանսիացի նշանավոր գրող Անդրե Մորուային մի անգամ հարցրին.

- Ո՞վ է ավելի շատ ազդել պատմության ընթացքի վրա՝ Գուլիոս Կեսարը, թե՞ Նապոլեոնը:

Մորուան պատասխանեց.

- Այն ժամանակից քանի կա քաղաքակրթությունը, ոչ մեկը այնպես չի փոխել պատմության ընթացքը, ինչպես պատմաբանները:

Շուռի խորհուրդը

Մի համառ ու երես առած տիկին, հանդիպելով Շուռին, հարցրեց.

- Ինչպե՞ս լավ գրեմ, որ դառնամ նշանավոր գրող:
- Ձախից աջ, անպայման կհաջողեք:

Ո՞ւմ գանգատվեմ

Մի անգամ Բեռնարդ Շուռին հարցրին.

- Սեփական դժբախտությունների համար ո՞ւմ է պետք պատմել՝ բարեկամների՞ն, թե՞ թշնամիներին:

Շուռն քիչ մտածեց և պատասխանեց.

- Հոգսերի և ծախսորոշումների մասին բարեկամներին պետք չէ պատմել: Ավելի լավ է դրանց մասին պատմել թշնամիներին: Դուք նրանց կպարզեք մեծ բավականություն: Բացի այդ, կարող եք հանդիմանալ լինել, որ նրանք մինչև վերջ ձեզ կլսեն հաճույքով:

Բժիշկը՝ Պիկասոյին

Ֆրանսիացի մի նշանավոր բժիշկ մի անգամ Պաբլո Պիկասոյին ասաց.

- Որպես մարդու անատոմիայի հմուտ գիտակ՝ ես կարծում եմ, որ Ձեր նկարներում մարդիկ, բժշկական տեսանկյունից, իրենց նկարագրով տարակուսանք են հարուցում:

- Շատ հնարավոր է,- պատասխանում է Պիկասոն,- սակայն ես կարող եմ հավատացնել Ձեզ, որ նրանք ավելի երկար են ապրելու, քան Ձեր հիվանդները:

Իմաստություն

Սուկրատի մտերիմներից մեկը մի անգամ խորհուրդ հարցրեց նրանից.

- Դու՝ իմաստունների մեջ ամենաիմաստունը, խորհուրդ տուր ինձ՝ ամուսնանա՞մ, թե՞ ոչ:

Սուկրատը պատասխանեց.

- Ինչպես էլ դու վարվես, մեկ է, դառնորեն զղջալու ես արածիդ համար:

Գիտություն

Գլխավոր խմբագիր՝ Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բադրամյան 24բ, հեռ. 56-80-14, 077 31 63 76

Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448:

Ստորագրված է պապագրության՝ 22.06.2017 թ.:

"ТІТҮҮТІОН" ("Найка") газета НАН РА